

İmadəddin Nəsimi tədqiqatı Ərəb-Suriya mənbərlərində və takiyesi

Məqaləni başlarkən ilk növbədə bir ziyanı kimi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevə Azərbaycanın dahi şairlərindən İmadəddin Nəsiminin 650 illiyinin qeyd olunması ilə əlaqədar verdiyi səren-camlarla bağlı dərin təşəkkürümüz bildirmek istəyirəm. Bu tarixi səren-camlarla bağlı milli şurumuzun silinməz arxiv - klassiklərimizdir. Nəsimin yaddaşlarında yaşaması, eyni zamanda humanitar, ictimai elmlər sahəsində əvvəllər aparılmış tədqiqatlarla yeni baxış, onların sovet dönenmindən qalma ideoloji buxovlardan azad olunması işində ciddi canlanma yaratmaqla bərabər, həm də ölkəmizdə aparılan multikulturalizm siyaseti mahiyətində məraq doğuran mövzular istiqamətində yeni tədqiqatların meydana çıxarılması üçün geniş imkanlar açmışdır.

Doğrudan da, zamanında Azərbaycanın Şirvan elindən yola çıxış "İranı-Turani" yurd-yurd, el-əl gəzib, ərəb-müsəlman Şərqiñin en məşhur merkezi şəhəri Hələb məskən salan, üç dildə yazıl-yara-dan və nəhayət, əcəlini meşrur şair varlığı ile qarşılıyib bütün dünya sevgisini şair, şeire yönəldən İmadəddin Nəsiminin həyatı və poeziyası, bu məc-rada fəlsəfəsi, poetikası mənə və məzmun xüsusiyyətləri ilə əsl identifikasi, əsrlərə yayılmışdır.

Men də öz növbəmdə - 2019-cu ilin "Nəsimi İl" elan olunması təntənesindən ruhlanaraq AMEA-nın Fəlsəfə İnstitutunun Multikulturalizm və Tolerantlıq fəlsəfəsi şöbəsinin müdürü kimi, eləcə de 2005-ci ildə Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyindən qeydiyyatdan keçmiş "Nəsimi" Suriya-Azərbaycan Dostluq Cəmiyyəti" İctimai Birliyinin təsisçisi və sədri olaraq dahi şairimiz İmadəddin Nəsiminin əsl əsrlərə yayılmışdır. Nəsimi məqbəresi hem də dünyada məşhur Hələb Qalası, 17 kilometr ərazidə təxminən VI-VII əsərlərdə salınmış tarixi Midine bazar, qarşısında Əməvilər və Zəkeriyə Peygəmber məscidlerinin yaxınlığında yerləşir və müqayisədə bu abidələr-dən qədər miqyasca kiçik, memarlıq xüsusiyyətləri baxımdan xeyli sadə olsa da bir Söz dahisine aid olduğu üçün onlar qədər cazibədardır.

Bundan başqa, Midine bazar və Zəkeriyə peygəmber məscidi də ele Nəsimi məqamı kimi "rəvayətər, nağılların" qoşlaşdırıldı. Məhəmməd peygəmberin (ə.s.) usaq ikən emisi ilə Suriyaya ticarət məqsədi ilə getdikdə Midine bazarında olduğu üçün bu nehəng ticarət mərkəzi müqəddəslək ifadə edir. Məsələn, Hələbdə adətdir, səhər sübhən bütün çörək bişirən tacirlər müqəddəs cörəyi "burdan peygəmber keşib, bu yere peygəmber ayağı dəyiş", dəyiş, küçələr boyu yere, məhəccərlər üzərinə sərər, Allahdan peygəmber xatirinə ruzi-bərəket istəyirlər... Hələblilərin bu adetləri öz yerində, o ərazidə mistik bir aura müşayiət edir adamı. Hələblilər bunu müqəddəs kitablarında Hələbi şəhərinin "toxunulmazlıq", ilahi mərkəz mənasında qeyd olunduğu ilə də əlaqələndirirlər: "Hələb ilahi güce-qo mənbəyi olaraq dünənin tam mərkəzidir, onun yox edilməsi dünənin sonu deməkdir!.."- en savadlı Hələbli də, əm miskin "yerli" də bu inanca inanır. Doğrudan da, axşam hava qaralanda Qala-yaya boylananda baxışların sanki qurğu, elektrik cərəyanı ilə deyil, insan gözlerinin işqları ilə qarşılışır. Elə bil bu "gözler" nəzərlərinin Midine, Əməvilər, Zəkeriyə və Nəsimi adlı 4 övladının üzərindən əs-kik etməyən bir ananın gözleridir. Beləcə, qədim-antik Hələb ərazisində Qala, Əməvilər məscidi, Midine-bazar, Zəkeriyə peygəmber mescidi və bizim Nəsiminin məqamı müqəddəslək baxımdan bir-biri tamamlanan tarixi tikili kompleksi, digər tərəfdən beş barmaq, əlem-bayraq kimi bütün Hələbi təmsil edir. Hələbdə də bu 5-lük tamlıq, bütövlük nişanıdır. Ona görə də bu abidələr hər biri nəinki Hələblilər və Suriya xalqı, bütün dünya üçün mənəvi dəyər mahiyəti kəsb edir, hər biri bəşəriyyət üçün sevgi, humanizm, birlilik, həmrəylik çağrışı mahiyətində əvəzsizdir.

Bir neçə gün bundan qabaq 81 yaşı Suriya alimi və yazıçısı Əbdülfəttah Rəvvəs Qəleç (Qalajı) mənə "Nəsimi İl" münasibəti ilə "Hələbdən yaqutu İmadəddin Nəsimi" monoqrafiyasını və şairə həsr etdiyi pyesin neşr olduğu "Pyeslər" kitabını mühari-bə çətinliklərińi aşaraq Hələbdən Bakıya hədiyyə yollayıb. Bu kitablardan en yaxın müddətdə ərəb dilində çap etdirib kitabxanalarımıza, nəsimişünaslara, ədəbiyyatşunaslarına və ümumiyyətlə, elmi ictimaiyyətə təqdim etməyi qarşımı məqsəd qoymuşam. Bundan sonra həmin əsərlərin tərcümə və çapı işini planlaşdıracağam.

Əlbətə, Nəsimi deyəndə həqiqət şairimizin son mənzili - Hələbdəki məqbəresi yada düşür ki, Azərbaycan ictimaiyyətini bu haqda məlumatlandırmaq,

bununla bərabər mədəniyyət tariximizdə Nəsimi məqbəresinin tarixi-memarlıq xüsusiyyətləri möv-zusundan ciddi bir tədqiqatın iz salmasını reallaşdırmaq hesab edirəm ki, labüddür. Oxucu auditoruya-sının diqqətine çatdırmaq istəyirəm ki, XIV əsr Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin məqbəresi Suriya Ərəb Respublikasının Hələb şəhərinin qədim (antik) ərazisində yerləşdiyi üçün oradakı büt-tün tarixi tikiliilər birlikdə 1986-ci ildə YUNESKO-nun tarixi miras əsri siyahısına daxil edilmişdir.

Hələb şəhərinin en güzel, mərkəzi hissəsində sadə və ancaq diqqətçəkci Nəsimi məqbəresinə esaslanılaraq bu küçə - "Zaviyyat" el- Nəsimi adlanır. Küçə divarı və eləcə də məqbərənin qapısı üzərində "Şeyx İmadəddin Nəsimi" sözləri yazılmışdır. Suriyada 2011-ci ildə başlayan mühərabəde məqbərəyə ciddi ziyan dəysə də "Takiya ən - Nəsimi" mehrəbi öz varlığını qorumaqdadır.

İmadəddin Nəsiminin "Ünvanı", Nəsimi məqamının Hələb şəhərində yerli əhəmiyyəti haqqında rəsmi xərite belədir: "Hələb torpağı, Hələb Qalası"nın şimal tərəfində Zaviyyat el- Nəsimi adlı bir dalandı mistik Azərbaycan şairi İmad el-Din el-Nəsimi yaşayır. ... Bu dalandı Osmanlı valilərindən bir neçəsinin arvadının, Şeyx El tasavvufun məzarı kimi bir qrup qədim məzar vardır. Bu küçə Hələbdə xüsusiilə Qalanın yaxınlığında yerləşdiyindən turistlərin şəhərin dini məarifçilik və şəhərsalma tarixini öyrənməsi üçün əlverişli abidədir".

Nəsimi məqbəresi hem də dünyada məşhur Hələb Qalası, 17 kilometr ərazidə təxminən VI-VII əsərlərdə salınmış tarixi Midine bazar, qarşısında Əməvilər və Zəkeriyə Peygəmber məscidlerinin yaxınlığında yerləşir və müqayisədə bu abidələr-dən qədər miqyasca kiçik, memarlıq xüsusiyyətləri baxımdan xeyli sadə olsa da bir Söz dahisine aid olduğu üçün onlar qədər cazibədardır.

Bundan başqa, Midine bazar və Zəkeriyə peygəmber məscidi də ele Nəsimi məqamı kimi "rəvayətər, nağılların" qoşlaşdırıldı. Məhəmməd peygəmberin (ə.s.) usaq ikən emisi ilə Suriyaya ticarət məqsədi ilə getdikdə Midine bazarında olduğu üçün bu nehəng ticarət mərkəzi müqəddəslək ifadə edir. Məsələn, Hələbdə adətdir, səhər sübhən bütün çörək bişirən tacirlər müqəddəs cörəyi "burdan peygəmber keşib, bu yere peygəmber ayağı dəyiş", dəyiş, küçələr boyu yere, məhəccərlər üzərinə sərər, Allahdan peygəmber xatirinə ruzi-bərəket istəyirlər... Hələblilərin bu adetləri öz yerində, o ərazidə mistik bir aura müşayiət edir adamı. Hələblilər bunu müqəddəs kitablarında Hələbi şəhərinin "toxunulmazlıq", ilahi mərkəz mənasında qeyd olunduğu ilə də əlaqələndirirlər: "Hələb ilahi güce-qo mənbəyi olaraq dünənin tam mərkəzidir, onun yox edilməsi dünənin sonu deməkdir!.."- en savadlı Hələbli də, əm miskin "yerli" də bu inanca inanır. Doğrudan da, axşam hava qaralanda Qala-yaya boylananda baxışların sanki qurğu, elektrik cərəyanı ilə deyil, insan gözlerinin işqları ilə qarşılışır. Elə bil bu "gözler" nəzərlərinin Midine, Əməvilər, Zəkeriyə və Nəsimi adlı 4 övladının üzərindən əs-kik etməyən bir ananın gözleridir. Beləcə, qədim-antik Hələb ərazisində Qala, Əməvilər məscidi, Midine-bazar, Zəkeriyə peygəmber mescidi və bizim Nəsiminin məqamı müqəddəslək baxımdan bir-biri tamamlanan tarixi tikili kompleksi, digər tərəfdən beş barmaq, əlem-bayraq kimi bütün Hələbi təmsil edir. Hələbdə də bu 5-lük tamlıq, bütövlük nişanıdır. Ona görə də bu abidələr hər biri nəinki Hələblilər və Suriya xalqı, bütün dünya üçün mənəvi dəyər mahiyəti kəsb edir, hər biri bəşəriyyət üçün sevgi, humanizm, birlilik, həmrəylik çağrışı mahiyətində əvəzsizdir.

Yaradıcılıq məqamı: təsvir və hərflər metoduna əsaslanan bir sistem kimi məlumatdır. Bu həmin dövrədə çox yayılmışdı. Ümumiyyətlə, hərfi ədəbiyyat 14-cü əsrədə ortaya çıxdı və Paktalarla birləşdi... Onların inançlarından çox böyük əhəmiyyətli malik olan cümlələrin hesabından əlda edilmiş nəticəyə sahib idilər. Əli-Hallajın düşüncə və inancları da Paktalardan qaynaqlanırdı.

Əsərləri: Onun Azərbaycan, İraq, türkmən ədəbiyyatının banisi olduğu bildirilir. İmadəddin el Nəsiminin türk və fars divanı vardır. Onun Türk divanı 1824-cü ildə İstanbulda çap olunmuşdur, ancaq natamamdır. Fars dilində olan divanı isə çap olunmayıb. Şeirləri sufi xarakteri daşıyırı və onun poeziyasında panteizm təsirleri vardır.

Ünvanı: Əl-Nəsimi Künç Qala ərazisində şimala doğru 7 dəqiqəlik məsafədə N3554 Farafra məhəlləsində, İsmailiyyə məktəbinin qarbində Xəndək Qalası Küçəsi. 1417-ci ildə (Hicri 820) İmad əd-Din el-Nəsimi övdürüldükde, burada, bu köhne məscidde dəfn edildi. Sonra bu tikili (hicri 910) 1504-cü ildə Qansuh əl-Quri tərəfindən yenilendi. Sonra vali Mustafa Paşa tərəfindən (hicri 1237) - 1821-ci ildə bərpa edildi və o, həmin il vəfat etmiş həyat yoldaşını burada - gümbez daxilinə basıldı. Bu məzar hələ də mövcuddur.

Əlbətə, 11 il davam edən mühərabə ərzində, xüsusən də son 6 ildə bu abidələr, o cümlədən, İmadəddin Nəsiminin məqamı döyüşlərdə nəinki ziyan çəkmiş, hətta dağıdılmışdır. Bu da həqiqətdir ki, Nəsimi məqbəresi yaxınlığında ciddi bərpa işləri getse də hələlik bu yenidənqurma "İmadəddin Nə-

simi"yə çatmamışdır. Fikrimizcə, bərpa işləri başla-diqlədə qərib şairimiz İmadəddin Nəsiminin məqbə-rəsində mühərabədən çox illər əvvəl tədqiqatlar aparmış, abidənin memarlıq xəritəsini riyazi dəqiq-liklə çəkmiş Suriyanın en məşhur arxeoloq alimi, ömrünü Hələb şəhərinin, o cümlədən İslam memarlığı - Osmanlı imperiyası dövrü Hələb ev və məscid memarlığının tarixinə öyrənilmesi işinə həsr etmiş Lamia əl-Jasserin dərin tədqiqatları əvəzsiz əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

Mən "Çağdaş ərəb dilli tədqiqatlarda Nəsimi əsri" araşdırarkən Lamia xanım əl-Jasserin Nəsimi məqbəresini tarix üçün bir memarlıq hadisəsi olaraq yüksək dəyərləndirən məqalələrini təbib oxudu və bu prosesdə alimin Suriyada Osmanlı tarixi abidələrinə həsr olunmuş əsərərdən təqdim etmişdir. Suriyada 2011-ci ildə başlayan mühərabəde məqbərəyə ciddi ziyan dəysə də "Takiya ən - Nəsimi" mehrəbi öz varlığını qorumaqdadır.

İmadəddin Nəsiminin "Ünvanı", Nəsimi məqamının Hələb şəhərində yerli əhəmiyyəti haqqında rəsmi xərite belədir: "Hələb torpağı, Hələb Qalası"nın şimal tərəfində Zaviyyat el- Nəsimi adlı bir dalandı mistik Azərbaycan şairi İmad el-Din el-Nəsimi yaşayır. ... Bu dalandı Osmanlı valilərindən bir neçəsinin arvadının, Şeyx El tasavvufun məzarı kimi bir qrup qədim məzar vardır. Bu küçə Hələbdə xüsusiilə Qalanın yaxınlığında yerləşdiyindən turistlərin şəhərin dini məarifçilik və şəhərsalma tarixini öyrənməsi üçün əlverişli abidədir".

İmadəddin Nəsiminin həyatı ile bağlı mənbələrdə onun Bağdadın Nəsim adlı bir kendindən də oldu-ğu deyilir. Nəsimi 1359-1389-cu illərdə (hicri 761-792) hakimiyətdə olmuş I Sultan Muradın dövründə çox ölkələrə və o cümlədən Türkiyəyə sefər etmişdir. Daha sonra Hələbə gəlmüşdür. O, ilahi şeirlərinə görə günahlandırılmışdır (hicri 820).

LAMİA ƏL-JASSER
"HƏLƏB ŞƏHƏRİNDE SUFİLİK BAĞLARI - ŞEYX İMADƏDDİN NƏSIMİ TAKİYESİ"

İmadəddin Nəsiminin Həyatı: XIV əsrədə Azərbaycanda doğulmuş, əsərlərinin türk dilində yazan İmadəddin Nəsiminin həyatı ile bağlı mənbələrdə onun Bağdadın Nəsim adlı bir kendindən də oldu-ğu deyilir. Nəsimi 1359-1389-cu illərdə (hicri 761-792) hakimiyətdə olmuş I Sultan Muradın dövründə çox ölkələrə və o cümlədən Türkiyəyə sefər etmişdir. Daha sonra Hələbə gəlmüşdür. O, ilahi şeirlərinə görə günahlandırılmışdır.

Yaradıcılıq məqamı: təsvir və hərflər metoduna əsaslanan bir sistem kimi məlumatdır. Bu həmin dövrədə çox yayılmışdı. Ümumiyyətlə, hərfi ədəbiyyat 14-cü əsrədə ortaya çıxdı və Paktalarla birləşdi... Onların inançlarından çox böyük əhəmiyyətli malik olan cümlələrin hesabından əlda edilmiş nəticəyə sahib idilər. Əli-Hallajın düşüncə və inancları da Paktalardan qaynaqlanırdı.

Əsərləri: Onun Azərbaycan, İraq, türkmən ədəbiyyatının banisi olduğu bildirilir. İmadəddin el Nəsiminin türk və fars divanı vardır. Onun Türk divanı 1824-cü ildə İstanbulda çap olunmuşdur, ancaq natamamdır. Fars dilində olan divanı isə çap olunmayıb. Şeirləri sufi xarakteri daşıyırı və onun poeziyasında panteizm təsirleri vardır.

Ünvanı: Əl-Nəsimi Künç Qala ərazisində şimala doğru 7 dəqiqəlik məsafədə N3554 Farafra məhəlləsində, İsmailiyyə məktəbinin qarbində Xəndək Qalası Küçəsi. 1417-ci ildə (Hicri 820) İmad əd-Din el-Nəsimi övdürüldükde, burada, bu köhne məscidde dəfn edildi. Sonra bu tikili (hicri 910) 1504-cü ildə Qansuh əl-Quri tərəfindən yenilendi. Sonra vali Mustafa Paşa tərəfindən (hicri 1237) - 1821-ci ildə bərpa edildi və o, həmin il vəfat etmiş həyat yoldaşını burada - gümbez daxilinə basıldı. Bu məzar hələ də mövcuddur.

Əlbətə, 11 il davam edən mühərabə ərzində, xüsusən də son 6 ildə bu abidələr, o cümlədən, İmadəddin Nəsiminin məqamı döyüşlərdə nəinki ziyan çəkmiş, hətta dağıdılmışdır. Bu da həqiqətdir ki, Nəsimi məqbəresi yaxınlığında ciddi bərpa işləri getse də hələlik bu yenidənqurma "İmadəddin Nə-

simi"yə çatmamışdır. Fikrimizcə, bərpa işləri